

Serbian Unity Congress
Ministry of Religion and Diaspora, Republic of Serbia

**THE ROLE OF THE SERBIAN
ORTHODOX CHURCH
IN THE PRESERVATION
OF IDENTITY OF DIASPORA**

Proceedings of the Round Table
held at the Ministry of Religion and Diaspora
Belgrade, 21 May 2012

Edited by
Slavka Drašković
Aleksandar Raković

Belgrade 2012

Конгрес српског уједињења
Министарство вера и дијаспоре Републике Србије

УЛОГА СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ У ОЧУВАЊУ ИДЕНТИТЕТА СРПСКЕ ДИЈАСПОРЕ

Зборник радова округлог стола
одржаног у Министарству вера и дијаспоре
у Београду 21. маја 2012.

Приредили

Славка Драшковић
Александар Раковић

Kongres srpskog ujediwenja

Задушбина Свуденица

Београд 2012

**Улога Српске православне цркве
у очувању идентитета српске дијаспоре**

Зборник радова округлог стола
одржаног у Министарству вера и дијаспоре у Београду 21. маја 2012.

Приредили

Славка Драшковић и Александар Раковић

Издавач

Конгрес српског уједињења

Издавање књиге су помогли:

Studenica Foundation, San Rafael, CA, USA

Министарство вера и дијаспоре Републике Србије

*Ова књига је штампана и захваљујући великодушности
Њокојној Видака Ђеловића од Боке Кошорске и Дејроиша, САД*

Садржај

Уводна реч (Александар Раковић)	7
Богољуб Шијаковић : Својом културом оплемењивати свијет	11
Иринеј Добријевић : Црква – стожер окупљања српског народа: кратак осврт на однос између српске дијаспоре и Српске Православне Цркве	13
Максим Васиљевић : <i>Serbica Americana</i> као изазов и остварење – Јединство у различитости у северноамеричком контексту: претпоставке и могућности једног пројекта	15
Мирослав Мајкл Ђорђевић : Улога Српске Православне Цркве у очувању српског идентитета у дијаспори	23
Сава Миколашки : Српска Православна Црква, Срби из дијаспоре и будућност српске баштине	28
Владимир Гречић : Очување културног и духовног идентитета српске дијаспоре у условима глоблизације	33
Весна Ђикановић : Улога Епархије америчко-канадске у сфери просветног рада у Сједињеним Америчким Државама између два светска рата	41
Петар Драгишић : Политика југословенског режима према Српској православној цркви у дијаспори 60-их и 70-их година	50
Закључци округлог стола <i>Улога Српске православне цркве у очувању идентитета српске дијаспоре</i>	59

Политика југословенског режима према Српској православној цркви у дијаспори 60-их и 70-их година

Интензивна миграциона струјања представљају један од кључних феномена модерне историје Србије. Последица бројних емиграционих таласа, од којих је последњи започео у време распада Југославије, било је стварање бројних српских заједница широм света. Најчешће се одлазило у економски снажне прекоокеанске државе, те земље западне Европе. Србија се напуштала из различитих разлога, пре свега економских и политичких.

После Другог светског рата Југославију, односно Србију, напуштали су припадници антикомунистичких покрета, тражећи на другој страни гвоздене завесе заштиту од репресије новоуспостављеног комунистичког режима у Београду. Интензивни емиграциони талас, који је започео средином 60-их година 20. века био је инициран пре свега економским разлозима. Појачан притисак на тржиште рада навео је више стотина хиљада Југословена да напусте земљу и емигрирају на Запад. Према југословенским подацима за 1969. годину, на простору Западне Европе је те године радило око пола милиона југословенских радника, готово 400.000 више него 1962. године.¹ Две године касније, према попису из 1971. године, у иностранству је, „на привременом раду”, било запослено око 670.000 Југословена, од чега највише у земљама западне Европе (чак 88,8%).² Три године касније, број југословенских радника запослен у иностранству премашио је један милион, од чега је преко 800.000 (79%) било запослено у европским земљама.³

¹ Vladimir Ivanović, *Geburtstag pišeš normalno. Jugoslovenski gastarbajteri u Austriji i SR Nemačkoj*, Beograd 2012, str. 56; Архив Југославије (АЈ), Социјалистички савез радног народа Југославије (ССРПЈ), 142–475, Радна група Савјета извршног вијећа Сабора за односе са иноземством, Запошљавање наших грађана у иностранству, мај 1970.

² Vladimir Ivanović, n. d., str. 70–71.

³ Ivana Dobrivojević, *U potrazi za blagostanjem – odlazak jugoslovenskih državljana na rad u zemlje zapadne Evrope*, u: *Istorija 20. veka*, 2 (2007), str. 97.

Југословени запослени у иностранству 1974. године⁴

Држава	Број радника	Процент од укупног броја
СР Немачка	470.000	45.00%
Аустрија	170.000	16.00%
Француска	67.000	6.00%
Швајцарска	32.000	3.00%
Холандија	8.000	0,7%
Белгија	5.000	0,5%
Луксембург	1.500	0,1%
Италија	9.000	0,9%
Данска	5.000	0,5%
Енглеска	9.000	0,9%
Остале европске земље	1.000	1,3%
<i>Укупно европске земље</i>	<i>815.000</i>	<i>79.00%</i>
Аустралија	100.000	10.00%
Канада	45.000	4.00%
САД	35.000	3.00%
Остале неевропске земље	40.000	4.00%
<i>Укупно неевропске земље</i>	<i>222.000</i>	<i>21.00%</i>
Укупно	1.035.000	100.00%

Последњи велики талас емигрирања из Србије започео је са распадом Југославије и ратовима који су пратили распад земље. Десетине хиљада Срба, из Србије, али и бивших југословенских република захваћених ратним сукобима, емигрирао је на Запад. Често се радило о високообразованим кадровима, због чега је овај емиграциони талас имао и карактер одлива мозга („brain drain”). Према актуелним проценама, у иностранству данас живи око три и по милиона људи који се сматрају припадницима српске дијаспоре. У тај број се убрајају, како емигранти са српским држављанством, тако и бројни потомци старијих генерација српских емиграната без пасоша Републике Србије.⁵

Једнако разуђена као српска дијаспора је и Српска православна црква. Српска православна црква је пратила миграциона кретања својих верника, јачала своје позиције у заједницама српских емиграната и заузела место кључне националне институције у животу српске дијаспоре.

⁴ Исто.

⁵ <http://www.mzd.gov.rs/Ministry/SectorDetails.aspx?id=26&color=true&cid=274>
(30/05/2012)

Однос матице према српској дијаспори био је најделикатнији у социјалистичкој епохи српске историје. Посебно непријатељски био је однос власти у Београду према политичкој емиграцији Срба, као и политички ангажованим емигрантима других југословенских народа. Према оценама југословенског Секретаријата за иностране послове антирежимски део српске емиграције био је концентрисан у Северној Америци, док је база екстремне хрватске политичке емиграције била у земљама Латинске Америке.⁶

Југословенски режим је са посебном пажњом пратио активности југословенске (у првом реду српске и хрватске) политичке емиграције. Стрепело се од јачања њиховог утицаја на политичке прилике у Југославији, па је југословенски режим интензивно настојао да ограничи активности политичке емиграције. У том циљу предузимане су пропагандне акције, али се прибегавало и најекстремнијим средствима, попут физичких ликвидација истакнутих представника дијаспоре.

У фокусу комунистичких власти било је и деловање Српске православне цркве у дијаспори. Режим у Београду је био свестан утицаја и угледа Српске православне цркве међу емигрантима, због чега је настојано да се усмерава њено деловање, односно предупреди њено фронтално окретање против југословенских власти. У ту сврху југословенске власти су подржавале лојалне струје у Српској православној цркви у емиграцији и настојале да сузбију утицај антирежимских делова православног свештенства у дијаспори.

У извештају југословенског Секретаријата за иностране послове о проблему политичке емиграције (из 1970. године) оцењено је да је југословенска политичка емиграција у цркви имала свој ослонац. Наведено је да су усташки и четнички лидери после рата уз помоћ црквених кругова емигрирали у „прекоморске земље”. „Непријатељи” су се, стоји даље у поменутом извештају налазили и у редовима свештенства. У извештају је посебно фокусиран садржај неких верских публикација, које су штампане у иностранству, а за које је оцењено да су имале „отворено непријатељски карактер”: „По садржају ова верска штампа наступа са сличним паролама и са сличних позиција као што наступа политичка емиграција: распиривање национализма, уношење немира и психозе о тобожњем ограничавању верских слобода и сл.”⁷

⁶ АЈ, Архив председника Републике (АПР), 837-2-II-6, „Проблем југословенске емиграције и исељеништва”, 11. 1. 1961.

⁷ АЈ, 142–474, Државни секретаријат за иностране послове, Саветовање о проблемима везаним за активност политичке емиграције и потреби сталне и координиране протуакције, 5. јун 1970.

Када је реч о политици према Српској православној цркви у дијаспори, режим је 60-их и 70-их година правио јасну разлику између свештенства лојалног већинском делу СПЦ на челу са патријархом Германом и дела емигрантског свештенства, које је после раскола у Српској православној цркви, почетком 60-их година, стао на страну епископа Дионисија Миливојевића. Расколнички део СПЦ био је у Београду перципиран као ванредно важан сегмент, па чак и авангарда, српске политичке емиграције: „Расколничка црква, иначе, све више постаје носилац непријатељске активности емиграције, веома негативно делује на Српску православну цркву у земљи, а у последње време неке од парохија расколничке цркве постају и центри организовања терористичке делатности.”⁸

Према југословенским изворима, епископ Дионисије Миливојевић је и предводио демонстрације српских политичких емиграната у Вашингтону, поводом посете Јосипа Броза Тита Сједињеним Америчким Државама октобра 1963. године.⁹ Годину дана раније Генерални конзулат ФНРЈ у Чикагу је Дионисијеву епархију означио центром окупљања српске политичке емиграције и њених активности против Југославије.¹⁰

У већ поменутом документу Секретаријата за иностране послове из 1970. године, у оквиру анализе расколничког дела Српске православне цркве у дијаспори посебно је подвучена улога председника Српске црквене општине у Трсту Драгољуба Вурдеље, коме је приписана значајна улога у српској политичкој дијаспори: „(...) Вурдеља организује убацивање пропагандног материјала у земљу, делује на српске свештенике да емигрирају и организује њихово бекство. Обезбеђује им статус политичког емигранта, пребацује их у прекоморске земље, најчешће САД, где им расколник Дионисије додељује парохије.”¹¹

Југословенским властима није, међутим, сметала само политичка ангажованост појединих црквених кругова у дијаспори. Подршка делова цркве противницима комунистичког режима у дијаспори политички је угрожавала систем у Југославији. Властима у Београду нису, међутим, биле по вољи и друге, „неполитичке”, активности СПЦ у иностранству, којима је јачано присуство религије у животима српских емиграната. Југосло-

⁸ Исто.

⁹ Радмила Радић, Држава и верске заједнице, II, Београд 2002, стр. 340–341. Демонстрације српских политичких емиграната поводом посете Јосипа Броза Тита Сједињеним Америчким Државама 1963. године одржане су тада и у Чикагу и Њујорку.

¹⁰ Исто, 324.

¹¹ АЈ, 142–474, Државни секретаријат за иностране послове, Саветовање о проблемима везаним за активност политичке емиграције и потреби сталне и координиране протуакције, 5. јун 1970.

венски режим тако је са неодобравањем гледао на покушаје православне и католичке цркве да укључе наставу веронауке у допунску наставу за децу југословенских радника у иностранству. У извештају Савезног завода за међународну научну, просветно-културну и техничку сарадњу о школовању деце Југословена на привременом раду у СР Немачкој (из 1976. године) наводи се да се настава веронауке у СР Немачкој одржавала једино у редовним немачким школама, а да су југословенска дипломатско-конзуларна представништва онемогућавала одржавање наставе веронауке у оквиру допунске наставе продужавањем часова допунске наставе, организовањем филмских пројекција и различитих слободних активности за југословенску децу која су похађала допунску наставу.¹²

Југословенски режим се није мирио са опозиционим деловањем православног свештенства у дијаспори, па је на различите начине настојао да сузбије утицај тог дела свештенства Српске православне цркве. У елаборату Секретаријата за иностране послове из 1961. године под насловим „Проблем југословенске емиграције и исељеништва” констатовано је да свештенство Српске православне цркве у Сједињеним Америчким Државама и Канади „активно учествује у непријатељском раду против наше земље”. С тим у вези наведена је и процена да се „преко Патријаршије вероватно може нешто учинити у циљу онемогућавања непријатељског рада појединих православних свештеника у Северној Америци.”¹³

У истом документу дати су и конкретни предлози активности, којима је требало сузбити утицај антирежимски оријентисаног православног свештенства у дијаспори:

- „Слање позитивних (мисли се прорежимских – П. Д.) свештеника из земље у поједине парохије и жупе у иностранству.”
- „Снабдевање свештеника у иностранству црквеним књигама, верским уџбеницима, календарима и слично из земље.”
- „Слати у обилажење парохија у иностранству поједине угледне и позитивне црквене функционере из наше земље.”
- „Примати на разговоре поједине истакнутије исељенике и групе и утицати на њих да они онемогућавају непријатељски део свештенства у иностранству.”¹⁴

¹² АЈ, 142–275(а), Савезни завод за међународну научну, просветно-културну и техничку сарадњу (Београд), Информација о тренутној ситуацији у области школовања деце југословенских грађана на привременом раду у Савезној Републици Немачкој, Београд 1976.

¹³ АЈ, 837-II-9-6, Проблем југословенске емиграције и исељеништва, 1961. година

¹⁴ Исто.

У борби против јачања утицаја антирежимских сегмената Српске православне цркве југословенске власти су искористиле раскол у СПЦ и стале на страну патријарха Германа и њему лојалног православног свештенства. У време које је претходило отвореном обрачуна врха Српске православне цркве и америчко-канадског епископа Дионисија, врх југословенске државе је донео одлуку о подршци стварању опозиције Дионисију у оквиру америчко-канадског епархије. Државни орган, који се посебно ангажовао у контролисању верских заједница, па самим тим и у неутралисању епископа Дионисија, била је Савезна комисија за верске послове, која је израдила план о „разобличавању разбијачког става” епископа Дионисија. У склопу плана Савезне комисије за верске послове у оквиру активности против антирежимског дела југословенског свештенства из јануара 1963. године предвиђене су и акције за смењивање епископа Дионисија.¹⁵

У обрачуна са непослушним свештенством Српске православне цркве у дијаспори учествовала је и југословенска тајна полиција. У информацији Службе државне безбедности из 1974. године наведено је да је СДБ давала подршку прорежимском делу свештенства Српске православне цркве у дијаспори: „Полазећи од постојећег ривалитета у српској екстремној емиграцији, а имајући у виду нове иницијативе за обједињавање непријатељских групација на Западу, Служба државне безбедности је својим мерама допринела да се и ова акција српске емиграције разбије. Служба је у позицији да и даље делује у том правцу, као и да утиче на консолидацију оних црквених општина у Западној Европи које имају лојално држање према земљи”.¹⁶

Директну ангажованост режима у пацификовању непослушних делова Српске православне цркве у дијаспори показује и састанак одржан у Савезној комисији за верске послове априла 1964. године. На састанку, коме су поред осталих присуствовали и представници Секретаријата за иностране послове и Секретаријата унутрашњих послова, изражено је задовољство радом државних органа на редуковању утицаја српске

¹⁵ Радмила Радић, н.д., 325–326. План Савезне комисије за верске послове из јануара 1963. године предвиђао је и друге мере за сузбијање утицаја антирежимских свештеника у иностранству. План је, између осталог, предвиђао евидентирање свештеника-емиграната са информацијама о њиховој „антијугословенској активности”, инсистирање код врхова верских заједница „у циљу заузимања става према непријатељски активним свештеницима у емиграцији”, ангажовање исељеничких организација и њихових медија, као и деловање преко „позитивних” црквених општина.

¹⁶ АЈ, 837 – II-5-д, Кабинет Председника Републике, Извод из информације Службе државне безбедности број 107 од 30. јула 1974.

политичке емиграције на огранке Српске православне цркве у дијаспори у чему се видео пут ка слабљењу утицаја српских политичких емиграната.¹⁷ Није, међутим, неоснована и претпоставка да режим у Београду није тежио потпуном уништењу расколничких делова Српске православне цркве, будући да се у продужавању спора у оквиру Српске православне цркве, односно чињеници да је део емиграције стао иза Патријарха Германа, а део иза епископа Дионисија, видела могућност да се даљом експлоатацијом раскола продубе поделе у оквиру српске политичке емиграције и ова тако додатно ослаби.¹⁸

Чињеница да је током анализираних периода (60-их и 70-их година) режим у Београду пажљиво пратио догађања у Српској православној цркви у дијаспори, као и да је активно учествовао у продубљивању подела у Српској православној цркви у иностранству и покушају редуковања утицаја антирежимског дела српског православног свештенства у дијаспори показује велики страх тадашњих власти од улоге српског православног свештенства у животу српске политичке емиграције. СПЦ је доживљавана као авангарда политичке емиграције, па је режим и непосредно, али и посредно, преко кругова у Српској православној цркви спремних на компромис са тадашњим властима, радио на маргинализовању антирежимског свештенства.

Таква политика је дала, по режим, позитивне резултате. Раскол у Српској православној цркви почетком 60-их година, његово продубљивање и сузбијање утицаја расколничког крила у Српској православној цркви, изазвали су дубоке поделе у српској дијаспори и отупели оштрицу српске политичке емиграције. Тиме је један, по режим, потенцијално опасан противник био значајно ослабљен и то управо у периоду (60-их и 70-их година) када је српска дијаспора, као и дијаспора других југословенских нација, досељавањем хиљада нових југословенских економских миграната („гастарбајтера“) у прекоокеанске земље и земље Западне Европе добила снажну демографску инјекцију.

За темељно истраживање стања у Српској православној цркви у дијаспори 60-их и 70-их година није довољно само фокусирати политику југословенских власти према Српској православној цркви. Потребно је у истраживање укључити и утицај саме емиграције на догађаје у Српској православној цркви, укључујући и раскол почетком 60-их година. Другим речима, потребно је не само анализирати утицај тадашњих превирања у

¹⁷ Радмила Радић, н. д., 347–348.

¹⁸ Исто., 337. „То само може да допринесе даљим позитивним кретањима у емиграцији, посебно српској, и то не само у Америци и Канади, већ и у другим деловима света, а на линији слабљења утицаја антијугословенског дела емиграције”.

Српској православној цркви на српску дијаспору, већ и преиспитати тезу о утицају различитих струјања у дијаспори на продубљивање подела у Српској православној цркви. Значајно је испитати и однос влада држава у којима су живеле велике заједнице српских емиграната према Српској православној цркви. Од посебног значаја је анализа политике тих влада према расколу у Српској православној цркви, односно испитивање степена њихове подршке једној или другој страни у сукобу. На крају, потребно је испитати и тадашње интерне слабости у Српској православној цркви, како у Србији, тако и у дијаспори, због који је Српска православна црква у односу према ондашњем комунистичком режиму била далеко инфериорнији партнер.